

УДК 338.439

М. Й. Малік,д. е. н., професор, академік НААН, головний науковий співробітник
відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>**О. Г. Шпикуляк,**д. е. н., професор, член-кореспондент НААН, учений секретар Інституту,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>**В. І. Кифяк,**к. е. н., доцентка кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія ФедьковичаORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6104-6403>**К. Ю. Ксенофонтowa,**старший науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової
інтеграції, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8412-9666>**В. М. Анікеєнко,**

к. держ. упр., докторант, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1525-1554>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.23.89

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ НЕСТІЙКОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

М. Malik,Doctor of Economic Sciences, Professor,
Academician of NAAS of Ukraine, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"**О. Shpykuliak,**

Doctor of Economic Sciences, Professor, Scientific Secretary, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

V. Kyfyak,

PhD in Economics, Associate Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

K. Ksenofontova,Senior researcher, Department of Entrepreneurship, Cooperation and Agro-industrial Integration,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"**V. Anikeienko,**

PhD in Public Administration, Doctoral candidate, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

STRATEGIC GUIDELINES FOR AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE UNDER INSTITUTIONAL INSTABILITY

У дослідженні визначені стратегічні орієнтири розвитку аграрного підприємництва в Україні в умовах перманентної інституційної нестійкості, зумовленої геополітичними шоками, воєнними ризиками та системними кризами. Обґрунтовано, що стійкість сектору детермінується ефективністю саморегульованої економічної системи та здатністю організаційних моделей до адаптивної трансформації в умовах невизначеності.

Проведено аналіз релевантного наукового дискурсу, що фокусується на механізмах резильєнтності, кооперації, цифровізації та сталого розвитку. Виявлено методологічну прогалину щодо системного інтегрування факторів воєнних загроз у стратегічне планування розвитку аграрного підприємництва в умовах нестійкого інституційного середовища. Запропоновані цільові настанови спрямовані на інституційне зміцнення, стимулювання різних форм підприємництва та усунення інституційної інерції, забезпечуючи вектор на післявоєнну відбудову та євроінтеграцію аграрної економіки.

This research establishes strategic guidelines for the development of agricultural entrepreneurship in Ukraine amid a highly volatile institutional environment, primarily destabilized by geopolitical shocks and the resulting systemic war risks. The study determines that the long-term resilience and sustained growth of the sector necessitate the formation of an efficient self-regulating economic system and innovative organizational models capable of adaptive transformation during both wartime and the subsequent post-war reconstruction phase.

The strategic trajectory of the agrarian sector is intrinsically linked to entrepreneurial activity, spanning from family farms to large agrohholdings, which together constitute vital cooperation networks. However, institutional fragility, regulatory uncertainty, and market volatility erect substantial barriers, impeding innovation and suppressing investment. A thorough analysis of the scientific discourse—which integrates global resilience models with national adaptations for martial law and European integration—reveals a critical research gap: the absence of a systemic approach to integrating military risks into strategic planning models.

The objective is to scientifically substantiate these strategic guidelines by synthesizing global and national best practices while concurrently integrating systemic risks. Key strategic priorities include stimulating the capitalization of small enterprises, creating the institutional foundation for partnership between small and large agribusinesses, and actively overcoming institutional inertia. The resulting strategy acknowledges the essential socio-economic role of entrepreneurship in facilitating rural territorial development and ensuring food security.

An analysis of entrepreneurial dynamics shows a steep decline in new registrations in 2022 followed by a volatile recovery, underscoring the extreme high-risk environment. The study underscores the critical function of agricultural cooperatives in providing essential market access. The proposed framework is meticulously aligned with national strategic objectives and Ukraine's EU candidate status, focusing on achieving macroeconomic stability. Strategic goals for scientific support encompass aligning state policy with European investment programs, stabilizing logistics, and vigorously pursuing accession to the EU Common Agricultural Policy (CAP). Successful implementation is projected to yield significant outcomes by 2030, such as increasing the number of small enterprises and elevating the combined sales share of small enterprises and cooperatives to 20% of total realized output, thereby decisively strengthening the sector's competitiveness and accelerating its integration into the European economic space.

Ключові слова: аграрне підприємництво, інституційне середовище, воєнні ризики, стратегічні орієнтири, кооперація, відбудова, євроінтеграція.

Key words: Agricultural Entrepreneurship, Institutional Environment, War Risks, Strategic Guidelines, Cooperation, Post-War Recovery, Euro-Integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективність і стійкість аграрного сектора економіки системно залежить від диспозицій функціоналу підприємництва. Натепер аграрні підприємства, а також будь-які інші галузеві суб'єкти підприємницької діяльності перебувають в умовах нестійкого інституційного середовища. Насамперед зреалізовують господарські функції з огляду на перспективи повоєнного відновлення й євроінтеграції. Розвиток підприємств залежить від ефективності функціонування систем саморегулювання, а також механізму державного регулювання. Виходячи з наявних умов розвитку аграрного підприєм-

ництва, а також необхідності формування конкурентоспроможного бекграунду, верифікації адаптивного стратегування, пріоритет науково-методичного дискурсу полягає у визначенні стратегічних орієнтирів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика розвитку підприємництва, зокрема в рамках аграрного дискурсу, актуально представлена в проєкції широкої гамми широкої гамми досліджень і публікацій. Дифузія знань у розкритті позиціонованої проблеми інституціоналізована працями науковців: А. Сміт [39] — вважав господарську діяльність основою економічного добробуту націй, а підприємництво детермінантою багатства народів;

Й. Шумпетер [49] — визначив підприємництво як діяльність у процесі реалізації якої підприємець комбінує ресурси прагнучи у результаті отримати дохід, діючи при цьому в умовах ризику; Б. Гаврилишин [16] — означив виключну роль підприємництва в економіці й наголосив на вмотивованості підприємця взаємодіяти з ринковими інститутами для максимізації прибутку; З. Варналій [14] — підприємництво певний тип господарювання, в якому головним суб'єктом є підприємець, який раціонально комбінує (об'єднує) фактори виробництва, на інноваційних засадах та на власний ризик організовує й управління виробництвом з метою отримання підприємницького доходу [14, с. 112]; В. Андрійчук [12; 13] — методично визначив й аналітично ідентифікував стратегічні характеристики аграрної підприємницької моделі функціонуючої в умовах довготривалих структурних реформ і турбулентностей [12], запропонував універсальні підходи до визначення ефективності підприємств [13].

Отримавши відповідний теоретико-методичний імпульс знання про підприємництво активно розвиваються, розширюється предметна область у загальноекономічному й галузевому ракурсі.

Салам та ін. [8] окреслює еволюцію аграрного підприємництва від традиційних до цифрових екосистем, виділяючи інновації, молоде підприємництво, урбаністичне агровиробництво та інклюзивні моделі для подолання кліматичних і постпандемійних шоків. Науковці Осей та Чжуан [6] емпірично доводять зростання ефективності фермерських господарств на 25—30 % за рахунок мережевих альянсів у нестабільному регуляторному полі Китаю. Крім того, Пан та ін. [7] підкреслюють, що підприємництво фермерів, кероване інноваціями, є ключовим чинником зростання сільськогосподарської та сільської економіки, а Абільда та ін. [1] обґрунтовують диверсифікацію ланцюгів постачань і цифровізацію як вектори посткризової стійкості в Європі.

Контекст теорії, методології й прикладних імперативів науково-дослідницького дискурсу залежить від специфіки суспільного визнання значимості аграрної галузі. З огляду ж на інтерес вітчизняних науковців зауважимо про традиційну багатоаспектність пошуків у розробці концепцій, регулятивних практик, стратегій для забезпечення конкурентного розвитку аграрного підприємництва.

Наукова дискусія і дифузія знань в ареалі визначення стратегічних орієнтирів розвитку аграрного підприємництва надзвичайно об-

ширні. Це стосується як галузевих, секторальних, так і дотичних до проблеми питань. Виділяємо дослідження з: оцінки організації й забезпечення ефективності функціонування підприємств, концепцій стратегування підприємницької діяльності в в аграрному секторі й на селі — Ю. Лупенко та ін. [5; 30; 35; 42]; розкриття аспектів економічної поведінки сільськогосподарських підприємств з обґрунтуванням цільових орієнтирів розвитку — А. Петришин [35, с. 234]; аналізу сучасних умов невизначеності у розвитку агропідприємництва [29], оцінки альтернативних стратегій трансформацій [28], ідентифікації характеру інституційних змін в аграрній екосистемі господарювання [4] — Ю. Лопатинський та ін.; кваліфікації відповідності стратегічних орієнтирів сільського господарства України пріоритетності європейського вибору, умовам інтеграції в інституційну систему ЄС [16] — О. Бородіна та ін.; визначення впливу військової агресії на розвиток аграрного підприємництва [33], функціонування українського аграрного сектора в умовах інституційних змін [38], [51] і дії чинника війни [9], трансформації аграрного устрою [22] — М. Пугачов, В. Жук та ін.; реалізації біоенергетичного потенціалу агробізнесу [50] — І. Яців та ін.; управління економічними процесами в умовах нестабільності [45] — В. Якубів та ін.; впровадження засад і механізмів інклюзивності у підприємницькій діяльності [19] — А. Гуторов; ідентифікації завдань з формування інвестиційного потенціалу активізації підприємництва [46] — Д. Шеленко та ін.; забезпечення стабільності в нестабільному інституційному середовищі [17] — А. Гриценко; визначення пріоритетів екологізації аграрного сектора економіки [13] — А. Бурлай та ін.; чинників ефективного функціонування малих підприємств [18] — М. Гуменюк та ін.; удосконалень практики формування конкурентоспроможності агробізнесових формувань [25] — М. Ільчук та ін.; моделі повоєнного відновлення господарських систем [24] — М. Зверяков; розроблення методології і обґрунтування практичних рекомендацій, визначення стратегічних пріоритетів розвитку підприємництва, кооперації і агропромислової інтеграції, інституційних механізмів стимулювання й забезпечення стійкості підприємств, підприємницької діяльності фермерських господарств [2; 3; 26; 31; 32; 37; 47; 48] — дослідження і публікації авторів позиціонованої статті.

Зауважимо про достатньо широку гамму аналітичних досліджень [15; 20; 21; 44], а також нормативно регламентаційних документів [23;

27; 36; 40; 41; 43], які детермінують можливості сприяння стратегічному вирішенню проблем розвитку аграрного підприємництва.

Сучасні праці фокусуються на універсальних механізмах резильєнтності, де інституційна волатильність є системним бар'єром, тоді як українські дослідження контекстуалізують стратегії в реаліях воєнного стану, післявоєнної відбудови та євроінтеграції, акцентуючи інституційне забезпечення, кооперацію та сталість, а також аспекти впровадження соціально орієнтованої моделі підприємництва.

Разом з цим, аналіз останніх досліджень і публікацій, зокрема щодо аграрних реляцій, дає підстави виокремити широку гамму ареалів наукового пошуку, серед яких аграрний у контекстах: форм і способів організації підприємництва, ефективності господарювання, оцінок характеру підприємницьких взаємодій в умовах нестійкого інституційного середовища, інклюзивності і сталого розвитку, аналізу практики й розробки стратегій розбудови екосистеми підприємництва в аграрному секторі, на селі. Проте швидкоплинні трансформаційні зміни, а також значний деструктивний вплив безпекового фактора видозмінюють підходи і модель ведення підприємницької діяльності. Середовище господарювання, умови ринкових взаємодій всеохопно змінюються, тому потребують оновлення знань про їх динаміку, а головне — окреслення стратегічних орієнтирів. Для українського аграрного сектора, який функціонує в умовах постійної дифузії турбулентних шоків науково-обґрунтоване стратегування підприємництва має неабияке значення.

Синтез проаналізованих позицій формує теоретичний континуум, у якому міжнародні практики формування мережових структур і цифрової трансформації гармонійно доповнюються національними підходами до інституційної інтеграції та сценарного прогнозування. Водночас залишається невирішеною проблема системного врахування геополітичних шоків (зокрема, воєнних ризиків) у стратегічних моделях аграрного підприємництва, що потребує подальших досліджень у контексті стратегічних орієнтирів розвитку аграрного підприємництва в умовах нестійкого інституційного середовища.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні стратегічних орієнтирів розвитку аграрного підприємництва в умовах нестійкого інституційного середовища, що, враховуючи синтез глобальних і національних підходів та виявлені

прогалини в системному врахуванні геополітичних шоків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підприємництво є основою розвитку економіки, яке здійснюється через ініціативу громадян, що прагнуть збільшити свої доходи шляхом започаткування власної підприємницької діяльності, і реалізується щодо особливих структур — підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб. Метою аграрної підприємницької діяльності є розвиток внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників через залучення населення до ведення самостійної підприємницької діяльності, а також підвищення соціально-економічної відповідальності підприємницьких структур.

У сільському господарстві України підприємницька діяльність функціонує практично в усіх організаційно-правових формах. Проте, в Законі України Закон України "Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб" [23] визначено інституційні статуси підприємств як юридичних осіб певних організаційно-правових форм і розмірів [23], що передбачає реформатування їх місця в екосистемі ринку. Зазначений аспект інституціоналізації підприємництва, який стосується державних, комунальних, спільних комунальних, приватних, дочірніх, іноземних підприємств, підприємств об'єднання громадян, підприємств споживчої кооперації [23] — потрібно враховувати при розробці стратегій розвитку і політик регулювання. Власне маємо на увазі аспект реструктуризації юридичних осіб окремих організаційно-правових форм.

Особливу увагу слід звернути на малі підприємницькі форми, їх функціональність в умовах інституційної невизначеності воєнного часу, адже зокрема малі фермерські господарства апіорі потребують підтримки держави, громад. Адже проваджувана ними підприємницька діяльність є особливою з огляду на соціальну й економічну значимість, що означає специфічну якість соціального капіталу. При цьому в наявних умовах малий аграрний підприємець індивідуальний в усьому — діє без будь-якої зрозумілої інституційної підтримки.

Наукове забезпечення цієї діяльності спрямоване на розробку підходів до розвитку підприємництва та агропромислової інтеграції

в екстремальних умовах. Одним із важливих напрямів реалізації концептуальних підходів до розвитку аграрного підприємництва повинні стати: стимулювання капіталізації малих аграрних підприємницьких структур, створення інституціональних передумов партнерства малого та великого агробізнесу і забезпечення умов економічної конкуренції й удосконалення системи критеріїв державної підтримки аграрного сектора економіки.

Особливого значення набувають інституційні чинники переходу до реконструктивного розвитку та подолання інституційної інерції, яка полягає у збереженні й відтворенні неефективних інститутів (патерналізм, утриманство, ретроградство, імітація перетворень (реформи) під тиском Заходу, спадкоємність владних еліт, відсутність соціальних ліфтів та інші). Інституційні деформації у розвитку підприємництва мають глибокі історичні коріння. Це залежність від інститутів з попереднього історичного минулого у якому основною формою зміни була не еволюція, а "інституційний злам", що спричинило закріплення в суспільній свідомості стереотипу сприйняття інновацій як таких, що несуть загрозу [35].

Соціальна значимість стратегії розвитку підприємництва та інтеграційних процесів на селі зумовлена роллю суб'єктів господарювання у вирішенні проблем зайнятості і соціального захисту селян, наповнення місцевих бюджетів, гарантуванні економічної безпеки й збереження довкілля, а на цій основі — розвитку сільських територій. Проте, як показують результати досліджень, в Україні зберігаються негативні тенденції викликані як зовнішнім так і внутрішніми чинниками: продовжується скорочення чисельності сільського населення, поглиблюється розрив між народжуваністю та смертністю (загальні коефіцієнти смертності в 1,7—2 рази перевищують коефіцієнти народжуваності), втрати сільськогосподарських угідь і населених пунктів викликаних воєнними діями, зменшення кількості спеціалістів і активних підприємницьких суб'єктів господарювання на селі [32].

Аграрне підприємництво передбачає реалізацію підприємницької ініціативи сільських жителів у формі суб'єктів господарської діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції і продуктів власної переробки, надання сервісних, посередницьких та інших видів послуг.

Агрокомпанії в Україні

Станом на липень 2025 року

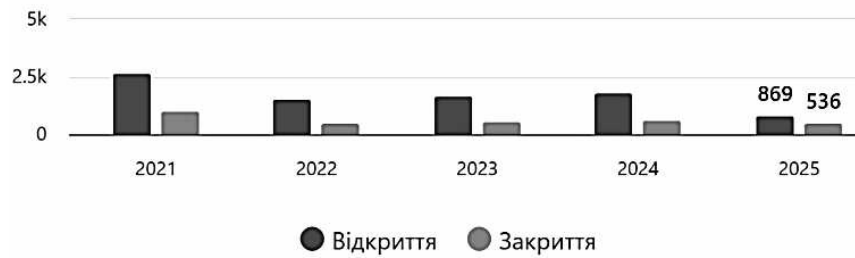

Рис. 1. Динаміка розвитку агрокомпаній

Джерело: [20].

Розвиток аграрного підприємництва в умовах нестійкого інституційного середовища демонструє складну динаміку, що відображає як вплив воєнних факторів, так і адаптаційний потенціал галузі. У довоєнний період 2021 року спостерігалось інтенсивне розвиток аграрного бізнесу — зареєстровано 2 678 нових компаній, що свідчить про сприятливі інвестиційні умови та високий рівень довіри до аграрного ринку. Початок повномасштабної війни спричинив різке зниження підприємницької активності: у 2022 році кількість нових агрокомпаній скоротилася до 1 558 (рис. 1).

Водночас із 2023 року фіксується поступове відновлення галузі — зареєстровано 1 697 підприємств, у 2025 році тенденція зберігається: вже 869 нових компаній приєдналися до ринку. Проте паралельно відбувається значна ротація бізнесу — з 2021 по 2025 роки припинили діяльність 3 416 аграрних підприємств, що вказує на високу мінливість та ризиковість інституційного середовища. Таким чином, аграрне підприємництво в Україні функціонує в режимі динамічної адаптації, поєднуючи кризову вразливість із проявами інноваційної стійкості.

За статистичними даними близько 30% сільськогосподарської продукції виробляють домогосподарства, які займаються у складі сім'ї введенням частково товарної сільськогосподарської виробництва. Підприємницький характер їх діяльності в більшості стосується особистих селянських господарств, які ведуть товарне виробництво без створення юридичної особи. Формалізація тіньового підприємницького статусу постає як суттєва соціально-економічна проблема через нечіткість визначення критеріїв віднесення цих домогосподарств до тих чи інших форм підприємництва.

Специфічною формою господарської діяльності є сільськогосподарський кооператив, що орієнтований не на отримання прибутку, а на задоволення потреб його членів, які є одночас-

но клієнтами і власниками свого підприємства. У 2021 році в Україні нараховувалося 1270 сільськогосподарських кооперативів, з яких близько 70% працюючих. Сільське господарство формувало більше 8% валового внутрішнього продукту, а частка в товарному експорті становила 53%, на 60—90% був задоволений внутрішній попит на більшість продовольчих товарів [20].

У час значної нестабільності та постійної загрози для забезпечення гарантії продовольчої безпеки країни і оптимізації цінової політики на продовольчі продукти аграрний сектор економіки потребує державної підтримки. Розвиток аграрного підприємництва в сучасних умовах не може розглядатися поза контекстом стратегічних державних документів, що визначають орієнтири соціально-економічної та європейської інтеграції.

Одним з головних напрямів у досягненні стратегічної мети є досягнення макроекономічної стабільності та створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та виходу країни на шлях сталого розвитку із зростанням добробуту та якості життя населення за умов вступу до Європейського Союзу (ЄС). Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС визначає основні пріоритетні цілі що сприятимуть досягненню загальних цілей відповідно до Плану України для реалізації ініціативи Європейського союзу Ukraine Facility, запровадженого Регламентом Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 р.

У листопаді 2024 р. Уряд затвердив Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 р. і план дії реалізації на 2025—2027 рр. [43]. Документ визначає вектори євроінтеграції, інституційного посилення, сталості і розвитку доданої вартості — це рамка для державної політики щодо розвитку підприємництва в національному аграрному секторі і на селі. Також надання Україні статусу кандидата вступу до Європейського Союзу визначає основні пріоритетні цілі в економічних, екологічних та соціальних сферах відповідно до Плану України у розвитку підприємницької ініціативи та агропромислових інтеграційних відносин.

Стратегія розвитку підприємництва узгоджується з питаннями підготовки до вступу в ЄС (сприяння розвитку малих підприємницьких структур, розробка наукового обґрунтованого забезпечення розвитку підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції) за певними стратегічними цілями. Також, проектом розпорядження "Про схвалення Концепції сти-

мулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 р." пропонується актуалізувати увагу на формування системи сільськогосподарського дорадництва; довгострокової підтримки розвитку суб'єктів малого аграрного виробництва; пришвидшення створення сімейних фермерських господарств [27].

Наведені та багато інших нормативно-регуляторних документів становлять інституційну базу для кодифікації стратегічних орієнтирів розвитку аграрного підприємництва в умовах нестійкого інституційного середовища. Проте активізація підприємницької діяльності в аграрній сфері сповільнюється через ряд проблем, які пов'язані з постійними військовими загрозами, адміністративними перешкодами, зниженням внутрішнього попиту на продукти харчування, поляризацією соціально-економічного розвитку сільських територій, зниженням рівня соціального капіталу, відсутністю належної підтримки та програм розвитку не-сільськогосподарського підприємництва, недосконалістю механізмів інвестиційного забезпечення, неналежним рівнем розвитку системи інформаційної та консультативної підтримки та постійно зростаючими збитками нанесеними війною.

За таких та інших умов виникає потреба уточнити стратегічні напрями та засади підприємництва, визначити найбільш перспективні форми його розвитку, першочергові заходи для активізації участі суб'єктів аграрного підприємництва у відновленні для прискорення соціально-економічного розвитку України.

Виділяємо наступні принципові моменти конструкції наукового забезпечення вирішення визначеної стратегічної проблеми: досягнення правової та економічної рівності суб'єктів підприємницької діяльності в інституційному механізмі ринку; взаємоузгоджене поєднання інтересів підприємств різних галузей через формування інтегрованих агропромислових структур; розвиток внутрішньогосподарських економічних відносин у корпоративних структурах; формування соціального капіталу об'єднаних територіальних громад; підтримка сільськогосподарських кооперативів як форм доступу малих товаровиробників до ринків й каналів збуту продукції та набуття засобів виробництва.

Вихід економіки України з кризи в післявоєнний період залежить від того, які стратегічні пріоритети визначить і просуватиме держава. Розвиток ефективних підприємницьких структур на селі може стати головним драйвером економіки періоду відбудови, тому серед ко-

роткострокових і невідкладних завдань, які постануть після війни, будуть наступні: стимулювання великих агрокомпаній до інвестицій у розвиток тваринництва та переробки аграрної продукції шляхом надання податкових пільг, запровадження податку на вивезений капітал; перепрофілювання програми доступних кредитів та державних гарантій за кредитами у аграрній сфері на стимулювання технічного переоснащення виробництва та розвитку переробки; ... надання допомоги підприємствам галузі тваринництва у процесі адаптації до європейських норм технічного регулювання й санітарних норм; просування експорту продукції з високою доданою вартістю, зокрема, у м'ясо-молочній галузі, продукції невеликих агропідприємств та виробників нішевих культур; запровадження програми для заохочення малих аграрних виробників до легалізації роботи, запуску програми підтримки розвитку пріоритетних напрямків та ін [44].

Науковою метою стратегії розвитку підприємництва та посилення інтеграційних процесів є формування середовища, спроможного забезпечити зайнятість та збільшення доходів працездатного сільського населення, сільських домогосподарств і громад. Актуально доступним є пріоритетний розвиток сільських територій на основі підприємницької ініціативи й інтеграції суб'єктів підприємницької діяльності усіх інституційних типів. Зазначений контекст концептуалізації стратегічних пріоритетів доцільно пов'язувати із удосконаленням моделі аграрного устрою, на що звертають увагу вітчизняні дослідники [22].

Інституційно спроможне вирішення заявленої проблеми наслідую дослідницький (науковий) і практичний (господарський) інтерес. Наука насамперед пропонує актуальні шляхи й способи вирішення наявних проблем, що позиціоновано дифузією знань [1—51], представлених у відповідних тематичних публікаціях й урядових документах регламентаційного характеру.

Концептуально вираженою вважаємо позицію реалізації комплексного підходу в імplementації стратегічних орієнтирів розвитку аграрного підприємництва в умовах нестійкого інституційного середовища. Заявлена комплексність полягає у поєднанні пріоритетності розвитку підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції [30; 42] з: соціалізацією аграрного бізнесу для повоєнного відновлення [15]; вибудовуванням політик підтримки малого бізнесу, зокрема фермерського [18; 31]; пріоритетизацією забезпечення інклюзивності як

стратегічного завдання розвитку сільських територій [19; 47]; утворенням структурованої екосистеми інституційно спроможних стейкхолдерів ринку [21]; розбудовою механізмів аграрної політики спрямованої на збереження села як середовища життя і господарювання через актуальні підтримки національно-ідентичних форм господарювання [22]; акцентуванням складових економічного поступу на стратегіях повоєнного економічного розвитку [24], а також компенсацій втрат від військової агресії [33]; пропозиціями щодо формування-реалізації інвестиційного потенціалу громад для активізації підприємницької діяльності [46]; заходами підвищення якості життя населення на селі за рахунок підвищення практичності зайнятості у секторах аграрного підприємництва, а також несільськогосподарського бізнесу [48]; обґрунтуванням стратегічних завдань з посилення продовольчої безпеки через розвиток біоенергетичного потенціалу підприємств [49].

Представлені концепти формують орієнтири, які вказують на комплексність наукового бачення вирішення питань розбудови системи підприємництва відтворювального спрямування. Проте, позиції науки не завжди враховані, тому у державних стратегіях побутує фрагментарність рішень, що межує з тимчасовістю інституційних "забаганок", які не можуть бути реалізованими через несприйняття стейкхолдерами підприємницької екосистеми. До того ж наявні стратегії, які прийняті в Україні щодо розвитку агроекономічної сфери, сільських територій, стимулювання підприємницької діяльності і забезпечення гарантій продовольчої безпеки, модерують інституціоналізацію багатовекторного підходу. Виходячи з такого науково-методичного дискурсу, згідно з нашими попередніми напрацюваннями [2; 3; 26; 31; 32; 37; 47; 48] і завданням пропонованого дослідження, вважаємо за доцільне реструктуризацію стратегій щодо розвитку аграрного підприємництва.

Концепт стратегічних орієнтирів включає заходи із досягнення наступних цілей: інституційна адаптація екосистеми вітчизняного агробізнесу до засад імplementації підприємницькими структурами якостей достатніх для резильєнтного розвитку, досягнення критеріїв стійкої конкурентоспроможності на міжнародних ринках; перебудова державної аграрної політики підтримки інтеграції підприємств усіх інституційних типів у європейський економічний простір; адаптування суб'єктів підприємництва до умов Спільної аграрної політики ЄС,

положень Європейського Зеленого курсу; запровадження європейської структури інвестиційних програм, інституцій прозорості підтримки та адресної допомоги бізнесу на засадах рівності доступу до способів і прозорості механізмів її отримання; розширення суб'єктного складу підприємницьких структур і участі стейкхолдерів аграрного бізнесу у процесах кооперації та створенні кооперативів; формування ефективної екосистеми господарських та громадських об'єднань підтримки сільських громад і територій; реструктуризація системи внутрішньої логістики й інституцій інфраструктури зберігання, маркетингу сільськогосподарської продукції та продовольства; розширення можливостей створення доданої вартості і підвищення продуктивності праці; поліпшення умов забезпечення галузі засобами виробництва і матеріально-технічними ресурсами; задоволення потреб виробників сільськогосподарської продукції на основі поєднання їх особистих і колективних інтересів у всіх сферах соціально-економічного обміну; утворення дієвого механізму інституційного і організаційно-економічного сприяння справедливому розподілу ризиків, витрат й доходів у період воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України.

Запропонована сукупність цільових завдань не є вичерпною, проте вважаємо їх актуальними стратегічними орієнтирами для реконструктивного розвитку аграрного підприємництва. Натомість це радше контури інституційних рамок регуляторної політики держави.

Разом з цим піднята проблема потребує репрезентативної верифікації, що пропонуємо здійснити шляхом виокремлення індикаторів стратегії.

Оцінки можливих, а також фактично досягнутих ефектів стратегування слід кваліфікувати порівняльно за наступними позиціями результативності підприємницького процесу й регуляторної політики: динаміка кількості і структурних змін інституційних типів підприємств, суб'єктів аграрного бізнесу за формою господарювання, організаційно-правовою формою підприємства, розмірами; рівень продуктивності праці і обігу створеної доданої вартості, частка галузі у ВВП держави; обсяг зайнятості сільського населення та підприємницька активність; рівень добробуту і якості трудового життя на селі; наявність підприємницьких структур у сільських населених пунктах і громадах; розвиток індивідуального аграрного підприємництва й сімейного фермерства; активізація сільськогосподарської кооперації і динаміка

кількості створених кооперативів; трансформації системи аграрної освіти до потреб актуального поширення знань про кооперацію, інтеграцію та розвиток фермерських господарств; розвиток різних форм спільної діяльності.

Досягнення стратегічної мети розвитку аграрного підприємництва з оцінкою результативності інституційних подій за представленими індикаторами можливе через реалізацію наступних заходів: створення умов для підвищення конкурентної спроможності аграрного виробництва на господарському, регіональному та міжнародному рівнях; подолання відчутних міжрегіональних диспропорцій стимулювання розвитку сільськогосподарських кооперативів як форм самостійної, конкуруючої з посередницькими структурами, ініціативи селян щодо закупівлі, зберігання, переробки і збуту продукції тваринництва та рослинництва; формування інституційного середовища та інфраструктури підприємництва, сприяння розвитку прямого інвестування й венчурного капіталу, підтримка експортної діяльності суб'єктів малого підприємництва; надання пріоритетності державної підтримки малим і середнім підприємствам при здійсненні заходів державних програм, залучення малих форм підприємництва, зокрема особистих селянських і сімейних фермерських господарств до участі у програмах державної підтримки; сприяння трансформації господарств населення в підприємницькі структури.

Економічний ефект від реалізації запропонованої концепції стратегічних орієнтирів розвитку аграрного підприємництва вважаємо достатнім за умови, що в перспективі буде досягнуто: збільшення кількості підприємств до рівня 70 од. на 10 тис. осіб наявного населення; наближення кількості малих підприємств до рівня країн членів ЄС; створення понад 30 тис. нових робочих місць для доведення чисельності працівників у секторі малого підприємництва до рівня 200 тис. осіб; збільшення до 20% відносно загального обсягу продажу продукції виробленої малими підприємствами і кооперативами; щорічне підвищення кваліфікації на рівні не менше 3 тис. осіб бажаючих займатися підприємницькою діяльністю; утворення дієвої системи інфраструктурної й інституційної підтримки розвитку підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції; формування бізнес-екосистеми структурованої за цілями, завданнями, інституціями і спроможностями повоєнного відновлення економіки.

Зазначені положення є адаптованими із попередніх досліджень авторів [31; 42], проте ак-

туальні до теперішніх умов стратегування інституційної політики сприятимуть інституційному зміцненню аграрного підприємництва, підвищенню його конкурентоспроможності та інтеграції в європейський економічний простір.

ВИСНОВКИ

Підприємницька активність суб'єктів різних масштабів та типів — від малих фермерських господарств до великих інтегрованих агрохолдингів, що утворюють гнучкі горизонтальні та вертикальні коопераційні мережі, виступає організаційною основою сучасного аграрного сектору. Саме підприємництво, як форма прояву економічної ініціативи, забезпечує ефективне використання виробничих ресурсів, сприяє продовольчій безпеці та стабілізації регіональних економік. Проте в умовах інституційної нестійкості та воєнних обмежень підприємці стикаються з бар'єрами, які стримують розвиток інновацій, знижують рівень інвестиційної активності та ускладнюють стратегічне планування. В умовах нестійкого інституційного простору, що формується під впливом воєнних ризиків, нормативної невизначеності, волатильності ринків та дефіциту правових гарантій, стратегічні орієнтири аграрного сектору потребують переосмислення. Зміна середовища господарювання зумовлює необхідність створення нових організаційних моделей, здатних забезпечити стійкість підприємницьких структур в період воєнних викликів та післявоєнної реконструкції. Згідно ж з передбаченнями пріоритетної необхідності задоволення спроможностей національної економіки до повоєнного відновлення серед важливих стратегічних орієнтирів розвитку аграрного підприємництва виділяємо збільшення частки продукції з доданою вартістю і видозміну структури господарювання. В актуальному тренді також поступальний відхід від сировинної моделі економіки. При цьому стратегічні орієнтири мають реалізовуватися таким чином, щоб аграрне підприємництво фактично стало визнаним і визначальним фактором досягнення соціально-економічного добробуту української держави.

Література:

1. Abilda S., Kaliyeva A., Ilyashova G., & Yezhepova A. Corporate strategies in agricultural enterprises: Adaptation and development in the COVID-crisis environment. *Heliyon*. 2024. 10. e24269.
2. Kravchenko S., Malik M., & Shpykuliak O. Development of integration structures in the

agricultural sector of the economy in wartime conditions. *Ekonomika APK*. 2025. 32 (2). С. 10—27. URL: doi: 10.32317/ekon.apk/2.2025.10.

3. Kyfyak V., Kindzerskyi V., Todoriuk S., Klevchik L., & Luste O. The role of economics and management in the development of sustainable business models of agricultural enterprises. *Scientific Horizons*. 2024. 27 (6). С. 152—162. URL: <https://doi.org/10.48077/scihor6.2024.152>

4. Lopatynskyi Yu., Kobelia Z., Vodianka L., et al. Scenario Forecasting of Agriculture Institutional Transformation on Sustainable Development Base. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2021. 17. Art. #55. С. 574—582. URL: <https://doi.org/10.37394/232015.2021.17.55>

5. Lupenko Yu., Khodakivska O., Nechyporenko O., Shpykuliak O. The state and trends of agricultural development in the structure of the national economy of Ukraine. *Scientific Horizons*. 2022. Vol. 25. № (6). pp. 121—128. [https://doi.org/10.48077/scihor.25\(6\).2022.121-128](https://doi.org/10.48077/scihor.25(6).2022.121-128).

6. Osei C. D., & Zhuang J. The Effects of Institutional Supports on Farm Entrepreneurial Performance: Exploring the Mediating Role of Entrepreneurial Orientation. *Sage Open*. 2024. № 14 (1). URL: <https://doi.org/10.1177/2158-2440241227713>

7. Pan Y., et al. The impact of entrepreneurship of farmers on agriculture and rural economic growth: Innovation-driven perspective. *Innovation and Green Development*. 2024. № 3(1). URL: <https://doi.org/10.1016/j.igcd.2023.100061>

8. Salam S. et al. Unleashing the future prospects of agricultural entrepreneurship: a systematic literature review. *Journal of Ethics in Entrepreneurship and Technology*. 2024. URL: <https://doi.org/10.1108/JEEE-12-2024-0567>

9. Zhuk V., Pugachov M., Shpykuliak O., Bezdushna Yu., & Popko Ye. Application of accounting for the assessment of war losses for agribusiness enterprises of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*. 2023. № 9 (3). С. 197—215. doi: 10.51599/are.2023.09.03.09.

10. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 3—15.

11. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ: Київський національний економічний університет, 2005. 290 с.

12. Бородіна О., Прокопа І., Шубравська О. Стратегічні орієнтири сільського господарства і сільських територій України на період до 2030 р.: відповідність європейському вибору. *Економіка України*. 2025. № 1 (758). С. 3—19. URL:

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.-01.003>

13. Бурляй А., Бурляй О., Ревуцька А., Смолий Л., Клименко Л. Організаційно-економічні ризики екологізації сільського господарства. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. Vol. 7. No. 1. С. 96—114. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.01.06>

14. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво: монографія. Київ: Знання України, 2015. 463 с.

15. Відновлення через соціальне підприємництво: аналітичний звіт. Етапи реалізації проєкту та стратегічні висновки. Київ: ПРООН, 2025. 45 с. URL: https://ja-ukraine.org/wp-content/uploads/bbb_white_paper_analitychnyj_zvit_2025.pdf

16. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: дороговкази в майбутнє: доповідь Римському клубу / Б. Гаврилишин; упоряд. В. Рубцов. Вид. 4-те, допов. Київ: Університетське вид-во "ПУЛЬСАРИ", 2013. 248 с.

17. Гриценко А. А. Стратегії економічної стабільності в нестабільному середовищі. *Економіка та прогнозування*. 2022. № 3. С. 33—43. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2022.03.033>

18. Гуменюк М.М., Неміш Д.В., Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І. Основні чинники ефективного функціонування малого аграрного підприємства. *Вісник аграрної науки*. 2021. №9 (822). С. 80—88. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202109-11>

19. Гурторов А.О., Центило К.А. Інклюзивний розвиток сільських територій: організаційно-економічне забезпечення та стратегічні пріоритети. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2025. 140 с.

20. Динаміка відкриття аграрних підприємств в Україні. Дослідження Опендатабот. URL: <https://business.diia.gov.ua/news/dynamika-vidkryttia-ahrarynykh-pidpriemstv-v-ukraini>

21. Екосистема організацій підтримки бізнесу в Україні: аналітичний звіт за результатами картування. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2025. 152 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/undp-ecosystembusinesssupportua_v10_1_2.pdf

22. Жук В., Бездушна Ю., Василішин С., Нежид Ю., Волошина О. Теоретико-прикладні основи моделювання аграрного устрою і державної аграрної політики. *Економіка України*. 2024. Т. 67. № 11 (756). С. 45—73. DOI: [10.15407/economyukr.2024.11.045](https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.11.045)

23. Закон України "Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб" № 4196-IX

від 09.01.2025. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20>

24. Зверяков М. Формування моделі повоєнного економічного розвитку на основі відтворювального підходу. *Економіка України*. 2025. Т. 68. № 11 (768). С. 03—22. DOI: [10.15407/economyukr.2025.11.003](https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003)

25. Ільчук М.М., Свиноус І.В., Томашевська О.А. Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу. *Агросвіт*. 2024. № 22. С. 31—37. URL: <https://lib.dsau.dp.ua/book/180527>

26. Кифяк В. І. Детермінанти прийняття стратегічних рішень в агробізнесі як інструмент адаптації до кліматичних та економічних викликів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 9. С. 111-117. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.9.111>.

27. Концепція стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 р. Проєкт. URL: <https://www.minagro.gov.ua/npa/pro-shvalennya-koncepciyi-stimulyuvannya-rozvitku-pidpriyemnictva-na-silskih-teritoriyah-do-2030-roku>.

28. Лопатинський Ю. М. Альтернативні стратегії аграрної трансформації. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Економіка*. 2005. Вип. 254. С. 109—114.

29. Лопатинський Ю. М., Парасій Д. С. Сучасні умови економічної невизначеності розвитку аграрного підприємництва. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. № 20. С. 04—12. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-20-04-12>.

30. Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. Формування та функціонування інтегрованих структур в аграрному секторі економіки України на засадах сталого розвитку сільських територій / за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ: ННЦ "ІАЕ". 2022. 52 с. URL: <https://www.researchgate.net/publication/375552747>.

31. Малік М., Шпикуляк О., Беженар І., Тарасюк А., Лупенко А. Стратегічні напрями стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств у контексті військових та європейських інтеграційних викликів // *Аграрна економіка*. 2024. Т. 17. № 3—4. С. 3—18. DOI: [10.31734/agrarecon2024.03-04.003](https://doi.org/10.31734/agrarecon2024.03-04.003).

32. Моніторинговий аналіз та оцінка тенденцій розвитку підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції за умов воєнного стану і повоєнних трансформацій / [М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк та ін.]: монографія; за ред. М.Й. Маліка. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2025. 88 с.

33. Організаційно-економічні засади оцінювання впливу військової агресії та компенсаційної політики на розвиток аграрного підприємства в Україні: монографія / Пугачов М. І., Жук В. М., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2024. 308 с.

34. Петришин А.П. Економічна поведінка сільськогосподарських підприємств у мінливому середовищі розвитку: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2021. 442 с. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/monograph-2-ost.pdf>.

35. Підприємницька діяльність в аграрній сфері економіки: монографія / [Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2023. 208 с.

36. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України №179 від 03.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.

37. Проблеми і перспективи розвитку сільськогосподарської кооперації в інституційних умовах воєнного стану / [М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк та ін.]; монографія за ред. М.Й. Маліка. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2025. 68 с.

38. Пугачов М.І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. Економіка АПК. 2017. № 5. С. 12—18.

39. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Київ: Наш Формат, 2016. 736 с.

40. Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року / Кабінет Міністрів України; Міністерство економіки України. Київ, 2024. 38 с. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ukr232040.pdf>.

41. Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року / Кабінет Міністрів України; Міністерство аграрної політики та продовольства України. Київ, 2024. 42 с. URL: <https://buhplatforma.com.ua/files/2024/07/Stratehiia-prodovolchoi-bezpeky-Ukrainy-do-2027-roku.pdf>.

42. Стратегія розвитку підприємництва, операції та агропромислової інтеграції в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення аграрної економіки України / [Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк та ін.]. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2022. 32 с.

43. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року / Кабінет Міністрів України; Міністерство аграрної політики та продоволь-

ства України. Київ, 2024. 58 с. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ukr232038.pdf>.

44. Український інститут майбутнього. Україна 2022: як не втратити свій шанс стати сильною державою. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>.

45. Управління суспільними та економічними процесами в умовах глобальної нестабільності: кол. монографія / [Якубів В. М., П'ятничук І. Д., Жук О. І., Кафка С. М., Томашевська А. В. та ін.]; за наук. ред. доц. Т. М. Гнатюка. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2025. 153 с. URL: https://lib.pnu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/14213/1/Monograph_Global_Uncertainty_-2025.pdf.

46. Шеленко Д. І., Шпикуляк О. Г., Бойчук А. В. Стратегічні пріоритети управління формуванням інвестиційного потенціалу розвитку територіальних громад на засадах активізації підприємництва. Економічний простір. 2024. № 189. С. 165—171. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1391>.

47. Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М., Швець А.А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. Економіка АПК. 2021. № 3. С. 97—111. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202103097>.

48. Шпикуляк О., Алексеева О., Мазур К., Ксенофонтowa К., Суховій А. Концептуалізація інституційної ролі підприємництва у формуванні механізму зайнятості населення для сталого розвитку сільських територій. Аграрна економіка. 2022. № 15(3—4). URL: http://agrarianeconomy.lnu.edu.ua/images/docs/ae_2022_15_3-4/AE-15_3-4_9.pdf.

49. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту та економічного циклу / Пер. з англ. В. Старка. К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2011. 242 с.

50. Яців І. Б., Ступень М. Г., Пилипів Н. І., Шеленко Д. І. Стратегічні орієнтири розвитку біоенергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств підчас переходу до циркулярної економіки. Регіональна економіка. 2019. № 4 (94). С. 144 —151.

51. Лопатинський Ю.М. Синергетичні складові інституціональної трансформації аграрної системи. Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Економіка. Чернівці: Рута, 2005. Випуск 233. С. 37—42.

References:

1. Abilda, S., Kaliyeva, A., Ilyashova, G. and Yerezhepova, A. (2024), "Corporate strategies in agricultural enterprises: Adaptation and development in the COVID-crisis environment", *Helion*, vol. 10. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.-2024.e24269>.
2. Kravchenko, S., Malik, M. and Shpykuliak, O. (2025), "Development of integration structures in the agricultural sector of the economy in wartime conditions", *Ekonomika APK*, vol. 32, no. 2, pp. 10—27. <https://doi.org/10.32317/ekon.apk/2.2025.10>.
3. Kyfyak, V., Kindzerskyi, V., Todoriuk, S., Klevchik, L. and Luste, O. (2024), "The role of economics and management in the development of sustainable business models of agricultural enterprises", *Scientific Horizons*, vol. 27, no. 6, pp. 152—162. <https://doi.org/10.48077/scihor6.2024.152> (Accessed 1 Nov 2025).
4. Lopatynskyi, Yu., Kobelia, Z., Vodianka, L. et al. (2021), "Scenario forecasting of agriculture institutional transformation on sustainable development base", *WSEAS Transactions on Environment and Development*, vol. 17, art. 55, pp. 574—582. <https://doi.org/10.37394/232015.-2021.17.55>.
5. Lupenko, Yu., Khodakivska, O., Nechyporenko, O. and Shpykuliak, O. (2022), "The state and trends of agricultural development in the structure of the national economy of Ukraine", *Scientific Horizons*, vol. 25, no. 6, pp. 121—128. [https://doi.org/10.48077/scihor.25\(6\).2022.121-128](https://doi.org/10.48077/scihor.25(6).2022.121-128).
6. Osei, C.D. and Zhuang, J. (2024), "The effects of institutional supports on farm entrepreneurial performance: Exploring the mediating role of entrepreneurial orientation", *Sage Open*, vol. 14, no. 1. <https://doi.org/10.1177/21582440241-227713>.
7. Pan, Y. et al. (2024), "The impact of entrepreneurship of farmers on agriculture and rural economic growth: Innovation-driven perspective", *Innovation and Green Development*, vol. 3, no. 1. <https://doi.org/10.1016/j.igcd.2023.100061>.
8. Salam, S. et al. (2024), "Unleashing the future prospects of agricultural entrepreneurship: A systematic literature review", *Journal of Ethics in Entrepreneurship and Technology*. <https://doi.org/10.1108/JEEE-12-2024-0567>.
9. Zhuk, V., Pugachov, M., Shpykuliak, O., Bezdushna, Yu. and Popko, Ye. (2023), "Application of accounting for the assessment of war losses for agribusiness enterprises of Ukraine", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 9, no. 3, pp. 197—215. <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.03.09>.
10. Andriichuk, V.H. (2013), *Ahrarni formuvannia novoho typu v konteksti stratehii rozvytku vitchyznianoho silskoho hospodarstva* [Agro-industrial formations of a new type in the context of the strategy for the development of domestic agriculture], KNEU, Kyiv, Ukraine.
11. Andriichuk, V.H. (2005), *Efektivnist diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz* [Efficiency of agricultural enterprises: Theory, methodology, analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
12. Borodina, O., Prokopa, I. and Shubravska, O. (2025), "Strategic guidelines for agriculture and rural areas of Ukraine until 2030: Compliance with the European choice", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1 (758), pp. 3—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.01.003>.
13. Burlyai, A., Burlyai, O., Revutska, A., Smolii, L. and Klymenko, L. (2021), "Organizational and economic risks of greening agriculture", *Agricultural and Resource Economics*, vol. 7, no. 1, pp. 96—114. <https://doi.org/10.-51599/are.2021.07.01.06>.
14. Varnalii, Z.S. (2015), *Konkurentsii ta pidpriemnytstvo* [Competition and entrepreneurship], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
15. United Nations Development Programme (2025), "Recovery through social entrepreneurship: Analytical report. Project implementation stages and strategic conclusions", available at: https://ja-ukraine.org/wp-content/uploads/bbb_white_paper_analitychnyj_zvit_2025.pdf (Accessed 16 Nov 2025).
16. Havrylyshyn, B. (2013), *Do efektyvnykh suspilstv: dorohovkazy v maibutnie* [Towards effective societies: Guidelines for the future], 4th ed., Universytetske vydavnytstvo "PULSARY", Kyiv, Ukraine.
17. Hrytsenko, A.A. (2022), "Strategies of economic stability in an unstable environment", *Ekonomika ta prohnouzuvannia*, vol. 3, pp. 33—43. <https://doi.org/10.15407/eip2022.03.033>.
18. Humeniuk, M.M., Nemish, D.V., Bala-niuk, I.F. and Shelenko, D.I. (2021), "Main factors of effective functioning of small agrarian entrepreneurship", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 9 (822), pp. 80—88. <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202109-11>.
19. Hutorov, A.O. and Tsentylo, K.L. (2025), *Inkluzyvnyi rozvytok silskykh terytorii: orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia ta stratehichni priorytety* [Inclusive development of rural areas: Organizational and economic support and strategic priorities], NSC "IAE", Kyiv, Ukraine.

20. OpenDataBot (2025), "Dynamics of opening agricultural enterprises in Ukraine", Business.Dia.gov.ua, available at: <https://business-dia.gov.ua/news/dynamika-vidkryttia-ahrarykh-pidpriemstv-v-ukraini> (Accessed 16 Nov 2025).

21. United Nations Development Programme (2025), "Ecosystem of business support organizations in Ukraine: Analytical report on mapping results", available at: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/undp-ecosystembusinesssupportua_v10_1_2.pdf (Accessed 16 Nov 2025).

22. Zhuk, V., Bezdushna, Yu., Vasylishyn, S., Nezhyd, Yu. and Voloshyna, O. (2024), "Theoretical and applied principles of modeling the agrarian system and state agrarian policy", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 67, no. 11 (756), pp. 45–73. <https://doi.org/10.15407/economyukr-2024.11.045>.

23. Verkhovna Rada of Ukraine (2025), The Law of Ukraine "On peculiarities of regulation of activities of legal entities of certain organizational and legal forms in the transitional period and associations of legal entities" No. 4196-IX dated 09.01.2025, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20> (Accessed 19 Nov 2025).

24. Zveriyakov, M. (2025), "Formation of the post-war economic development model based on the reproductive approach", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 68, no. 11 (768), pp. 3–22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003> (Accessed 21 Nov 2025).

25. Ilchuk, M.M., Svyynous, I.V. and Tomashevska, O.A. (2024), "Organizational and economic support for the competitiveness of agribusiness enterprises", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 31–37, available at: <https://lib.dsau.dp.ua/book/180527> (Accessed 11 Nov 2025).

26. Kyfyak, V.I. (2025), "Determinants of strategic decision-making in agribusiness as a tool for adaptation to climate and economic challenges", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 111–117. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.9.111>.

27. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2025), "Concept of stimulating entrepreneurship development in rural areas until 2030: draft", available at: <https://www.minagro.gov.ua/npa/pro-shvalennya-koncepciyi-stimulyuvannya-rozvitku-pidpriyemnictva-na-silskih-teritoriyah-do-2030-roku> (Accessed 16 Nov 2025).

28. Lopatynskyi, Yu.M. (2005), "Alternative strategies of agrarian transformation", *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 254, pp. 109–114.

29. Lopatynskyi, Yu.M. and Parasii, D.S. (2025), "Current conditions of economic uncertainty in the development of agrarian entrepreneurship", *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 20, pp. 4–12. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-20-04-12>.

30. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y. et al. (2022), *Formuvannia ta funktsionuvannia intehtrovanykh struktur v ahrarynomu sektori ekonomiky Ukrainy na zasadakh staloho rozvytku silskykh terytorii* [Formation and functioning of integrated structures in the agrarian sector of Ukraine's economy on the basis of sustainable development of rural areas], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, available at: <https://www.researchgate.net/publication/375552747> (Accessed 16 Nov 2025).

31. Malik, M., Shpykuliak, O., Bezhenar, I., Tarasiuk, A. and Lupenko, A. (2024), "Strategic directions of stimulating the development of family farms in the context of military and European integration challenges", *Ahrarna ekonomika*, vol. 17, no. 3–4, pp. 3–18. <https://doi.org/10.31734/agrarecon2024.03-04.003>.

32. Malik, M.Y., Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H. et al. (2025), *Monitorynhovyi analiz ta otsinka tendentsii rozvytku pidpriyemnytstva, kooperatsii ta ahropromyslovoi intehtratsii v umovakh voiennoho stanu ta povoiennykh transformatsii* [Monitoring analysis and assessment of trends in the development of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration under martial law and post-war transformations], NSC "IAE", Kyiv, Ukraine.

33. Puhachov, M.I., Zhuk, V.M., Shpykuliak, O.H. et al. (2024), *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady otsinky vplyvu viiskovoi ahresii ta polityky kompensatsii na rozvytok ahrarynoho pidpriyemnytstva v Ukraini* [Organizational and economic foundations for assessing the impact of military aggression and compensation policy on the development of agrarian entrepreneurship in Ukraine], NSC "IAE", Kyiv, Ukraine.

34. Petryshyn, L.P. (2021), *Ekonomichna povedinka silskohospodarskykh pidpriemstv u minlyvomu seredovyshchi rozvytku* [Economic behavior of agricultural enterprises in a changing development environment], SPOLOM, Lviv, Ukraine, available at: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/monograph-2-ost.pdf> (Accessed 16 Nov 2025).

35. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H. et al. (2023), *Pidpriyemnytstva diialnist v ahrarynii sferi ekonomiky* [Entrepreneurial activity

in the agrarian sphere of the economy], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

36. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On approval of the National Economic Strategy for the period until 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 4 Nov 2025).

37. Malik, M.Y., Lupenko, Yu.O. and Shpykuliak, O.H. (2025), Problemy i perspektyvy rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v instytutsiynikh umovakh voiennoho stanu [Problems and prospects of agricultural cooperation development in the institutional conditions of martial law], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

38. Puhachov, M.I. (2017), "Agrarian sector of Ukraine's economy under institutional changes", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 12—18.

39. Smith, A. (2016), *Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv* [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations], Nash Format, Kyiv, Ukraine.

40. Cabinet of Ministers of Ukraine and Ministry of Economy of Ukraine (2024), "Strategy of recovery, sustainable development and digital transformation of small and medium entrepreneurship for the period until 2027", available at: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ukr232040.pdf> (Accessed 16 Nov 2025).

41. Cabinet of Ministers of Ukraine and Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "Food Security Strategy of Ukraine for the period until 2027", available at: <https://buhplatforma.com.ua/files/2024/07/Stratehiia-prodovolchoi-bezpeky-Ukrainy-do-2027-roku.pdf> (Accessed 10 Nov 2025).

42. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y. and Shpykuliak, O.H. (2022), *Stratehiia rozvytku pidpriemnytstva, kooperatsii ta ahropromyslovoi intehratsii v umovakh voiennoho chasu ta povoiennoho vidnovlennia aharnoï ekonomiky Ukrainy* [Strategy of development of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration in wartime and post-war recovery of agrarian economy of Ukraine], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, available at: <https://drive.google.com/file/d/11dX076sNO8-KRo-7jqquqxFCX1QrN33f/view> (Accessed 2 Nov 2025).

43. Cabinet of Ministers of Ukraine and Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "Strategy of development of agriculture and rural areas in Ukraine for the period until 2030", available at: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ukr232038.pdf> (Accessed 16 Nov 2025).

44. Ukrainian Institute for the Future (2022), "Ukraine 2022: How not to miss the chance to become a strong state", available at: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/> (Accessed 6 Nov 2025).

45. Yakubiv, V.M., Piatnychuk, I.D., Zhuk, O.I., Kafka, S.M. and Tomashevskaya, A.V. (2025), *Upravlinnia suspilnymy ta ekonomichnymy protsesamy v umovakh hlobalnoi nestabilnosti* [Management of social and economic processes in the context of global instability], Prykarpatskyi National University named after V. Stefanyk, Ivano-Frankivsk, Ukraine, available at: https://lib.pnu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/14213/1/Monograph_Global_Uncertainty_2025.pdf (Accessed 16 Nov 2025).

46. Shelenko, D.I., Shpykuliak, O.H. and Boichuk, A.V. (2024), "Strategic priorities of investment potential formation management for territorial communities development through entrepreneurship activation", *Ekonomichni prostir*, vol. 189, pp. 165—171, available at: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1391> (Accessed 10 Nov 2025).

47. Shpykuliak, O.H., Ihnatenko, M.M. and Shvets, A.A. (2021), "Conceptual assessments of implementing the principles of inclusive development of rural areas with the participation of agroholding integrated formations", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 97—111. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202103097> (Accessed 2 Nov 2025).

48. Shpykuliak, O., Alekseeva, O., Mazur, K., Ksenofontova, K. and Sukhovii, A. (2022), "Conceptualization of the institutional role of entrepreneurship in forming employment mechanism for sustainable development of rural areas", *Ahrarna ekonomika*, vol. 15, no. 3—4, pp. 96—114, available at: http://agrarianeconomy.inau.edu.ua/images/docs/ae_2022_15_3-4/AE-15_3-4_9.pdf (Accessed 6 Nov 2025).

49. Schumpeter, J.A. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu ta ekonomichnoho tsykladu* [The Theory of Economic Development. An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle], Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, Ukraine.

50. Yatsiv, I.B., Stupen, M.H., Pylypiv, N.I. and Shelenko, D.I. (2019), "Strategic guidelines for the development of bioenergy potential of agricultural enterprises during the transition to the circular economy", *Rehionalna ekonomika*, no. 4 (94), pp. 144—151.

51. Lopatynskyi, Yu.M. (2005), "Synergetic components of institutional transformation of the agrarian system", *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Series: Economics*, vol. 233, pp. 37—42. *Стаття надійшла до редакції 29.11.2025 р*